

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RA LE KAYA (HL)

PAPILA RA 2 (P2)

NYENYANYANA/NYENYANKULU 2014

MEMORANDAMU

TIMARAKA: 80

Memorandamu leyi yi na tipheji ta 25.

XIYENGE XA A: VUTLHOKOVETSERI**SWITLHOKOVETSELO SWA NDZAWULELO****XIVUTISO XA 1: XITSALWANA****Xirilo – KJ Ngobeni et al****1 Nhlavhu ya tihanyi yi n'wi hlanhlile.**

Nhlavhu i xitirhisiwa lexi hoxiwaka endzeni ka xibalesa/ xibamu ku kota ku dlaya. Tihanyi swi vula nsele/mona kasi ku hlanhla swi vula ku fayeleda xilo xo karhi. Mutlhokovetseri u kombisa leswaku wanuna loyi u lovile endzhaku ko baleseriwa hi xibalesa ko hlaya.√√

10. Babayaa, jaha ra Valambya ri yile.

Babayaa leri humaka eka rito ra Xinghezi 'Bye-Bye' leri tirhisiwaka ku lelana, Valambya i va ka Ngobeni. Mutlhokovetseri u kombisa leswaku wanuna loyi ku leriwaka yena a nga hundza emisaveni i wa ka Ngobeni.√√

14. Mi ongola mbanga leyi pfempfaka ngati,

Ku ongola swi vula ku tshungula.Mbanga i xilondza lexikulu kasi ku pfempfa i ku huma ka ngati kumbe mati hi katsongo-tsongo. Mutlhokovetseri u khutaza vaakelani va nsati wa nuna loyi a hundzeke emisaveni ku n'wi khoma xikatla leswaku a ta kota ku tiyisela ku vava loku a ku twaka ko loveriwa hi nuna.√√

19. Cheke ku fika, vunoni nkwee!

Cheke i phepha leri tirhisiwaka ku yimela mali kasi noni swi vula wansati loyi a loveriweke hi nuna wa yena. Nkwee, i riencisi leri kombisa ka ku hela ka swilo hi xihatla. Mutlhokovetseri u hlamusela leswaku loko nsati wa mufi a kuma mali wa rivala leswaku u zirile, u sungula ku hanya tani hi mani na mani a tirhisa mali hi vusopfa a rivala leswaku yi ta hela.√√

26. N'wina vaswirhundzu zilani!

Vaswirhundzu ku vuriwa vavasati kasi ku zila swi vula ku hambana na swa masangu hi ku yilela rifu. Mutlhokovetseri u tsundzuxa kumbe ku tshinya vavasati leswaku va yima nkarhi wo karhi va nga si endla migingiriko leyi endliwaka hi mani na mani loyi a nga feriwangiki tani hi ku endla timhaka ta masangu, va hanya hi ndlela yo komba leswaku va siyiwile hi varhandziwa va vona.√√

MAAVELO YA TIMARAKA: TIMARAKA TIMBIRHI EKA MITILA LEYI BOXIWEKE**[10]****KUMBE**

XIVUTISO XA 2: XIKAMBELANTWISISO**A – E – I – O – U - Magaisa JM**

- 2.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi munhu loyi a kucetelaka thicara ku nghenelela timhaka ta tipolitiki. Thicara a nga swi twisisi wa sihalala, U byela munhu leswaku ntirho wa yena i wo dyondzisa vana ku nga ri swa tipolitiki.√√ (2)
- 2.2 Mutlhokovetseri u kombisa leswaku loko munhu a rhandza ku etlela a tshika ku tirha u ta xaniseka evuton'wini.√√ (2)
- 2.3 'Ndzi tshike ndzi byi faya'.√√ (2)
- 2.4 Muthokovetseri u vula leswaku thicara a nghenelela timhaka ta tipolitiki tanihi van'wana lava nghenelelaka handle ka ku tinonohwisa. Nhlokomhaka yi ri: A-E-I-O-U. Ku hlaya A-E-I-O-U i mhaka yo olova, leswi fanaka na ku tinghenisa eka timhaka ta tipolitiki swi nga laviki leswaku munhu a kala a tiehleketi.√√ (2)
- 2.5 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena leri twisisekaka. Xikombiso:
Swi fanerile, hikuva thicara na yena i munhu ku fana na van'wana vanhu kutani swa fanela leswaku na yena a nghenelela eka swa tipolitiki ta tiko ra ka vona tanihileswi na yena a nga muakatiko.√
A swi fanelangi, hikuva ku ngehelela eka timhaka ta tipolitiki swi ta kavanyeta ntirho wa yena kutani vadyondzi va feyila.√
 (Amukela na mavonelo man'wana lama twisisekaka) (1)
- 2.6 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena leri twisisekaka. Xikombiso:
 A ndzi ta ya emahlweni ndzi n'wi kucetela a kala a pfumela.√/ A ndzi ta kombela van'wana va ta vulavula na yena.√/ A ndzi ta hambana na yena hikuva i mfanelo ya yena ku tihlawulela leswi a swi rhandzaka evuton'wini bya yena.√ (1)
[10]

KUMBE**XIVUTISO XA 3: XIKAMBELANTWISISO****U yimele yini? – TA Ngope**

- 3.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi muntshwa loyi a nga lo tshama a tshikaka ku tirha leswaku a ta humelela a fana na van'wana. Mutlhokovetseri u n'wi tsundzuxa leswaku a tshika ku tshama kambe a tirha leswaku na yena a ta humelela.√√ (2)
- 3.2 'Ndzi pfumelele ndzi ku luma ndleve'.√√ (2)

- 3.3 Riencisi bi, ri vula ku hela ka swilo ku nga sali nchumu. Mutlhokovetseri u vula leswaku nkarhi lowu muntshwa loyi a faneleke ku wu tirhisa wa hela. Loko a lava ku ta tiphina tanihi vantshwa kulobye, u fanele ku wu tirhisa hi mfanelo a nga wu tshiki wu hundza.√√ (2)
- 3.4 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena leri twisisekaka. Xikombiso:
A ndzi ta famba ndzi lava ntirho leswaku ndzi ta kota ku tihlayisa no tiphina ku fana na tintangha ta mina.√/ A ndzi ta hambana na yena hikuva a ndzi n'wana wa yena a nga ta ndzi byeletela leswaku ndzi hanyisa ku yini.√
(Amukela na mavonelo man'wana lama twisisekaka) (1)
- 3.5 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena leri twisisekaka. Xikombiso:
Va kona, naswona va tele vanhu lava tshikaka ku tirha loko nkarhi wa ha ri kona va endlela ku sola kumbe ku xanisa van'wana lava tirhaka, van'wana va xanisa lava tirhaka hi ku va yivela swa vona kasi van'wana va sola mfumo va vula leswaku a wu va endleli nchumu.√
A va kona, vanhu vo tala va va va dyondzerile mintirho yo karhi lero va va va nga se yi kuma, loko vo yi kuma va nga tirha.√
(Amukela na mavonelo man'wana lama twisisekaka) (1)
- 3.6 Leswaku muntshwa loyi ku vulavuriwaka hi yena u tsundzuxiwa leswaku a hatlisi a ya lava ntirho a tirha a tshika ku tshama a tiputa na ku tityela leswaku nkarhi wa yena wo tirha wu hundzile kumbe a wu se fika.√√ (2)
[10]

KUMBE

XIVUTISO XA 4: XIKAMBELANTWISISO

A swi tshamisekanga – MM Marhanele

- 4.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi ku cinca ka swilo masiku lawa swi va hi ndlela leyi nga amukelekiki. Xi kombisa ku onhaka ka mahanyelo etindhawini hinkwato laha vanhu va kumekaka kona, emakaya, eswikolweni, etikerekeni, emintirhweni hi ku hambanahambana ku katsa na vukungundzwana lebyi endliwaka hi varhangeri etikweni hinkwaro.√√ (2)
- 4.2 Rito ra 'folosi' i riviti leri nga lombiwa eka rito ra Xinghezi 'follows' leri kombisa ku rhangela loko ku ri na lava cinaka hi ku landzelela loyi a va rhangeleke. Kasi 'ntswele' i rivitintlawwa leri vulaka homu ya xisati. Ntila lowu wu hlamusela leswaku mindyangu leyo tala yi lawuriwa no rhangeriwa hi vavasati masiku lawa.√√ (2)

- 4.3 Mutlhokovetseri u tirhisile riencisi 'fotofoto' leri vulaka ku tshama ehenhla ka xitulu lexi fotomelaka. Eka ntila lowu mutlhokovetseri u hi byela leswaku varhangeri van'wana loko va byi kumile xa vona i ku tshama va tiholela mali handle ko pfuna rixaka.√√ (2)
- 4.4 'Nhloko ya muti-vito yi punyala hi ku punyisiwa.'√√ (2)
- 4.5 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena leri twisisekaka. Xikombiso: A ndzi ta ringeta ku hlohlotela vadyondzisi ku tirha hi ku tinyiketela hi ku twisisa leswaku vumundzuku bya vadyondzi lava byi le mavokweni ya vona naswona hi vona vatswari va vana lava.√
(Amukela na mavonelo man'wana lama twisisekaka) (1)
- 4.6 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena leri twisisekaka. Xikombiso: Ma khorwisa, eka tindhawu to tala masiku lawa mahanyelo ma hundzukile, vana a va ha xiximi vatswari na vadyondzisi, vavasati a va ha xiximi vavanuna va vona, emintirhweni vatirhi a va ha lawuleki kasi varhangeri vo tala na vona va tirha hi vukungundzwani.√
Amukela na mavonelo man'wana lama twisisekaka) (1)

[10]**NA****XIVUTISO XA 5: XITSALWANA****Ndzi byeleni – FJ Mayimele**

- 1 Ndzi byeleni ndza ha ri muhefemuri.**
Ku byela i ku tivisa munhu swilo swo karhi kasi muhefemuri i munhu loyi a hanyaka tani hi leswi a hefemulaka. Mutlhokovetseri u lava ku byeriwa swihoxo swa yena a ha hanya.√√
- 3 Ndzi khenseni ndza ha ri mina.**
Ku khensa i ku ndhundhuzela loko munhu a endle swilo leswinene. Mutlhokovetseri u lava ku byeriwa leswinene leswi a swi endleke a ha hanya.√√
- 9 Ku n'unun'uta a swi hakeli nchumu.**
Ku n'unun'uta swi vula ku vulavula hi ndlela yo gungula munhu a nga twiwi.
Mutlhokovetseri u vula leswaku ku n'wi hleva kunene a swi pfuni nchumu u kombela ku byeriwa kunene.√√

19 Ndzi dyoha sweswi ndza ha tsakama.

Ku dyoha i ku endla swilo swo biha kumbe swo huma endleleni kasi ku tsakama hi loko xilo xo karhi xi cheriwe hi mati kutani xi va xi nga omangi kasi ku tsakama swi nga va xikombiso xo va xilo xi hanya. Mutlhokovetseri u vula leswaku loko a ri na swihoxo leswi swa ha kotekaka ku ololoxiwa hileswi a ha ri ki lontsongo naswona a ha hanyaka, va fanele va n'wi byela swona leswaku a ta kota ku swi lulamisa.√√

22 A hi khomaneni hi xandla xin'we.

Ku khomana hi xandla swi vula ku rivalelana na ku hanyisana hi ndlela leyinene. Mutlhokovetseri u vula leswaku va hanyisana hi ndlela leyi kombaka ntwanano naswona loko va ri na swihoxo va byelana.√√

MAAVELO YA TIMARAKA: TIMARAKA TIMBIRHI EKA MINTILA LEYI BOXIWEKE [10]**KUMBE****XIVUTISO XA 6: XIKAMBELANTWISISO****Ndzi byeleni – FJ Mayimele**

- 6.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi munhu loyi a vilelaka hikwalaho ko hehliwa. U kombela leswaku vanhu lava va n'wi hehlaka va fanele va n'wi byela swihoxo swa yena ematshan'wini yo n'wi hleva. U ya emahlweni a vula leswaku loko va lava ku vulavula leswinene hi yena va fanele ku swi vula sweswi a ha hanyaka ku nga ri loko a ta va a lovile.√√ (2)
- 6.2 'Kun'wana munhu wa copeta.√√ (2)
- 6.3 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena hi matitwelo ya mutlhokovetseri. Xikombiso.U hlundzukile kumbe a nga tsakangi hikuva vanhu lava a va dyohelaka va n'wi hehla ematshan'wini yo n'wi byela swihoxo swa yena leswaku a ta swi lulamisa.√ (1)
- (Amukela matitwelo man'wana lama twisisekaka.) (1)
- 6.4 Ku dyoha i ku endla swilo swo biha kumbe swo huma endleleni kasi ku tsakama hi loko xilo xo karhi xi cheriwe hi mati kutani xi va xi nga omangi. Ku tsakama swi nga va xikombiso xo va xilo xi hanya. Mutlhokovetseri u vula leswaku loko a ri na swihoxo leswi swa ha kotekaka ku ololoxiwa hileswi a ha ri ki lontsongo naswona a ha hanyaka, va fanele va n'wi byela swona leswaku a ta kota ku swi lulamisa.√√ (2)

6.5 Mukamberiwa u ta hlamusela leswi a a ta swi endla loko a ku ri yena loyi a hleviwaka kunene ematshan'wini yo byeriwa swihoxo swa yena. Xikombiso. A ndzi ta kombela ku byeriwa swidyoho swa mina leswaku ndzi ta swi lulamisa.√

(Amukela nhlamulo yin'wana na yin'wana leyi twisisekaka.)

(1)

6.6 Ku khomana hi xandla xin'we swi vula ku khomana kahle hi ndlela yo kombisana rirhandzu. Mutsari u vula leswaku va hanyisana hi ndlela yo komba ku rhandzana.√√

(2)

[10]

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 30

Rhubiriki ya maavelo ya timaraka eka xitsalwana xa vutlhokovetseri

<p>RHUBIRIKI YO HLAHLUVA SWITSALWANA EKA VUTLHOKOVETS ERI</p> <p>RIRIMI RA LE KAYA</p> <p>KHUME RA TIMARAKA (10)</p>	<p>RIRIMI Xivumbeko, nkholukelano na maandlalelo. Ririmi, thoni na xitayili leswi tirhisiwaka eka switsalwana</p>	<p>Vuswikoti bya le henhla ngopfu Xivumbeko lexi andlariweke hi ndlela ya kahle.</p> <p>-Masungulo na mahetelelo ya kahle swinene.</p> <p>-Miehleketo leyi vupfeke.</p> <p>-Ririmi, thoni na xitayili swi ringanerile no pfumala xihoxo.</p>	<p>Vuswikoti bya le henhla</p> <p>-Xitsalwana xi andlariwile kahle.</p> <p>-Masungulo na mahetelelo ya kahle.</p> <p>-Miehleketo leyi andlariweke kahle.</p> <p>Ririmi ,thoni na xitayili swi fambelana na xikongomelo.</p> <p>-Maandlalelo lamanene.</p>	<p>Vuswikoti bya le henhla nyana</p> <p>-Xivumbeko xa kahle, Swivulwa na tindzimana swi na nkholukelano.</p> <p>-Xivumbeko lexinene xa manghenelo, mahetelelo na tindzimana.</p> <p>-Miehleketo leyi khulukaka yi nga landzelelekaka</p> <p>Ririmi, thoni na xitayili i swo pfumala xihoxo.</p>	<p>Vuswikoti byo amukeleka</p> <p>-Ku na vumbhoni bya xivumbeko.</p> <p>-Xitsalwana xo pfumala miehleketo leyi khulukaka.</p> <p>-Swihoxo swa ririmi, thoni na xitayili.</p> <p>Swihoxo swa ririmi i switsongo, thoni na xitayili swi ringanerile</p> <p>Tindzimana to pfumala swihoxo.</p>	<p>Vuswikoti byo enela</p> <p>-Xivumbeko lexi nga na swihoxo.</p> <p>-Miehleketo yo ka yi nga andlariwangi kahle.</p> <p>-Vumbhoni bya swihoxo swa ririmi.Thoni na xitayili swo ka swi nga fambelani na xikongomelo.</p> <p>Ku na swihoxo swa ririmi leswi nga erivaleni. Thoni na xitayili a swi fambelani na xikongomelo xa matsalelo</p> <p>Tindzimana leti nga na swihoxo.</p>	<p>Vuswikoti bya madyondza</p> <p>-Maandlalelo yo tsana na xivumbeko xo ka xi nga kungahatiwangi.</p> <p>-Swihoxo swa ririmi na matsalelo yo hoxeka ma endla xitshuriwa xo ka xi nga amukeleki.</p> <p>Thoni na xitayili a swi fambelani na xikongomelo xa matsalelo</p> <p>- Tindzimana leti nga na swihoxo.</p>	<p>Vuswikoti byo ka byi nga fikelelanga</p> <p>-A swi olovi ku vona loko nhlokomhaka yi fikeleriwile.</p> <p>-Ku pfumaleka ka vumbhoni bya xivumbeko kumbe maandlalelo.</p> <p>-Rirmi ro tsana, xitayili na thoni swo ka swi nga ri kahle.</p> <p>Ririmi ro phyama, xitayili na thoni leswi nga lulamelangiki</p> <p>-Ku pfumaleka ka tindzimana kumbe vun'we.</p>
<p>VUNDZENI</p> <p>Nhlamuselo ya nhlokomhaka, vundzeni bya nkanelo na ku twisisa xitlhokovetselo.</p>		<p>7 80-100%</p>	<p>6 70-79%</p>	<p>5 60-69%</p>	<p>4 50-59%</p>	<p>3 40- 49%</p>	<p>2 30-39%</p>	<p>1 0-29%</p>

<p>VUSWIKOTI BYA LE HENHLA SWINENE</p> <p>-Vundzeni byo hlawuleka, swiyenge hinkwaswo swi fikeleriwile. -Mahlamulelo ya vuswikoti bya le henhla: 90% + . Miehleketo ya le henhla swinene: 80-89%. - Miehleketo ya kahle leyi seketeriwaka hi vumbhoni byo huma eka xithhokovetselo. -Matwisiselo ya kahle ya xithhokovetselo.</p>	<p>7 80-100%</p>	<p>8-10</p>	<p>7-7½</p>	<p>7-8</p>				
<p>VUSWIKOTI BYA LE HENHLA</p> <p>-Vumbhoni bya le henhla bya nhlokomhaka byi hlamuseriwile, swiyenge hinkwaswo swi fikeleriwile. -Mahlamulelo hi vuenti. -miehleketo ya kahle yi nyikiwile yi huma eka xithhokovetselo. -Matwisiselo ya kahle ya xithhokovetselo.</p>	<p>6 70-79%</p>	<p>7½-8½</p>	<p>7-8</p>	<p>6½-7½</p>	<p>6-7</p>			<p>VUSWIKOTI BYA LE HENHLA</p> <p>-Vumbhoni bya le henhla bya nhlokomhaka byi hlamuseriwile, swiyenge hinkwaswo swi fikeleriwile. -Mahlamulelo hi vuenti. -miehleketo ya kahle yi nyikiwile yi huma eka xithhokovetselo. -Matwisiselo ya kahle ya xithhokovetselo.</p>

<p>VUSWIKOTI BYA LE HENHLANYANA</p> <p>-Ku kombisa ku twisisa nhlokomhaka kahle. -Vuxokoxoko byo tala lebyi amukelekaka. -Miehleketo yin'wana ya amukeleka, kambe vumbhoni byo seketela a byi ringanelangi. -Ku kombisa ku twisisa xitlhokovetselo</p>	<p>5 60-69%</p>	<p>7-8</p>	<p>6 ½ - 7 ½</p>	<p>6-7</p>	<p>5½- 6½</p>	<p>5-6</p>		
<p>VUSWIKOTI BYO AMUKELEKA</p> <p>-Vundzeni lebyi faneleke, kambe ku pfumaleka miehleketo hi vuenti. -Miehleketo yin'wana ya kahle ku seketela nhlokomhaka. -Miehleketo yo tala yi kaneriwile, kambe yi pfumala ku khorwisa. -Masungulo na matwiselo ya tsalwa na xitlhokovetselo.</p>	<p>4 50-59%</p>		<p>6-7</p>	<p>5 ½-6½</p>	<p>5-6</p>	<p>4 ½-5½</p>	<p>4-5</p>	

<p>VUSWIKOTI BYO ENELA</p> <p>-Vuswikoti byo enelanyana ku nyika tinhlamulo. -Miehleketo yintsongo ku seketela nhlokomhaka. -Nkanelo wo ka wu nga khorwisi na vumbhoni byo ka byi nga enelangi byo huma eka xithhokovetselo. -Mudyondzi a nga twisisangi xithhokovetselo</p>	<p>3 40-49%</p>			<p>5-6</p>	<p>4 ½-5 ½</p>	<p>4-5</p>	<p>3 ½-4 ½</p>	<p>3-4</p>
<p>VUSWIKOTI BYA MADYONDZA</p> <p>-Matwisiselo yo ka ya nga ri kahle ya nhlokomhaka. -Ku vuyelerisa miehleketo yo ka yi nga ri kahle. -Ku pfumaleka ka vundzeni byo enela. -Nkanelo wo pfumala nseketelo -Mudyondzi a nga twisisangi tsalwa kumbe xithhokovetselo.</p>	<p>2 30-39%</p>				<p>4-5</p>	<p>3 ½-4 ½</p>	<p>3-4</p>	<p>1-3 ½</p>

<p>VUWSIKOTI BYO KA BYI NGA FIKELELANGI</p> <p>-Mahlamulelo ya komba vuxaka na nhlokomhaka, kambe a swi olovi ku landzelela miehleketo leyi kaneriweke.</p> <p>-Ku tsandzeka ku hlamula xivutiso, miehleketoniyana leyi boxiweke yi pfumala vumbhoni byo huma eka xithhokovetselo.</p> <p>-Matwisisiselo ya tsalwa na xithhokovetselo i yo tsana swinene.</p>	<p>1 0-29%</p>					<p>3-4</p>	<p>1-3½</p>	<p>0-3</p>
---	----------------------------------	--	--	--	--	-------------------	--------------------	-------------------

XIYENGE XA B: NOVHELE**XIVUTISO XA 7: XITSALWANA****MULUNGUNTIMA – TH Khosa**

- Hlongwane a a tivula 'Mulungu' kumbe 'Vasi' eka vatirhi lava nga ehansi ka yena, kasi wo va museketeri wa mininjhere Brooks efemeni ya Prestige Publications.√√√
- Loko Nyeleti a lava ku teka fayili leyi a ku ri khale a yi lava etafuleni ra Hlongwane, u arile na yona kutani a n'wi holovela a vula leswaku va fanele ku yingisa swileriso swa tiboso ta vona.√√√
- Loko Chavalala a yile ehofisini ya Hlongwane ku yisa swiviko, Hlongwane u n'wi holoverile a vula leswaku wa n'wi hleva, a n'wi tshembisa leswaku u ta n'wi ba ngopfu a tlhela a n'wi chaja hi '*defamation of character*'.√√√
- Hlongwane u lukile xikungu na vanghana va yena xo yiva cheke entirhweni yo hakelela Chavalala swikweleti swa yena leswaku nandzu wo yiva wu ta dya Chavalala na Nyeleti leswaku va ta va hlongola entirhweni.√√√
- Hlongwane tanihi 'boso' u tshembisile munghana wa yena Mathebula na xigangu xa Mathebula leswaku u ta n'wi nyika ntirho endzhaku ka ku hlongoriwa ka Chavalala ePPE.√√√
- A a tivula ngwenya ya feme ya PPE, hikwalaho u tshembisile Maria leswaku loko a hakerile swikweleti swa Chavalava hi cheke ya le femeni, u ta hlongola Nyeleti a thola yena hi xihatla.√√√
- Hlongwane u tshikisile Mathebula ntirho *eGraphics Advertising* leswaku a ta sungula ku tirha ePPE, kambe a nga ha thoriwangi.√√√
- Johnson Hlongwane na George Mathebula va hetelerile va pfaleriwile ekhotsweni hikwalaho ka vukhamba bya cheke leyi va yi yiveke.√√√

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15 (Mikutlunya yin'wana na yin'wana ya ntlhanu.)
X&R = 10

(TSUNDZUKA: TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

KUMBE**XIVUTISO XA 8: XIKAMBELANTWISISO****MULUNGUNTIMA - Khosa TH**

- 8.1 EPPE.√ (1)
- 8.2 I vatirhikulobye. Va tirha swin'we efemeni ya PPE.√ (1)

- 8.3 Mukamberiwa u ta nyika matitwelo ya yena. Xikombiso. Ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a hanyisana kahle na vatirhikulobye, a tshika ku va holovela na loko swi nga fanelangi.√/ Ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a tirha hi ku tshembeka hikuva ku va a yivile cheke ya le ntirhweni swi n'wi vangerile ku pfaleriwa ejele.√ Ndzi ta n'wi kombisa hi vubihi na nkoka wa ku xixima vatirhi entirhweni.√
(Amukela na matitwelo man'wana na man'wana lama twisisekaka.) (1)
- 8.4 C A a xixima vatirhi va yena swinene.√√ (2)
- 8.5 A a lava leswaku ntukulu wa yena a ya n'wi yimela ekhoto eka nandzu wa vugevenga lowu a wu endleke wo yiva cheke efemeni ya PPE.√√ (2)
- 8.6 A nga swi kotangi, hikuva Johnson Hlongwane na vanghana va yena va khomiwile va ya pfaleriwa ekhotsweni.√√ (2)
- 8.7 Hlongwane i munhu wo tikukumuxa, kasi Chavalala a a ri munhu wo titsongahata. Hlongwane a nga wu tivi ntirho, kasi Chavalala a a tiva ntirho wa yena. Hlongwane i munhu wa mavondzo hikuva a nga lavi ku pfuna vanhu van'wana, kasi Chavalala a a nga ri na mavondzo hikuva loko vanhu va kombela ku pfuniwa a a va pfuna.√√ (2)
- 8.8 A va lava ku ya hakela xikweleti xa fanichara xa Chavalala xa le ka OK leswaku a ta hlongoriwa entirhweni kumbe a khomiwa, leswaku ku ta pfuleka xivandla xa ntirho efemeni ya PPE xo ngenisa George Mathebula.√√ (2)
- 8.9 George Mathebula.√
Noria Nyeleti Mthombeni.√
Jerico Clifford.√
Johnson Hlongwane.√
(Swimunhuhakwa swinharhu ntsena.) (3)
- 8.10 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso. Hikuva a a lava ku thoriwa efemeni ya PPE.√ (1)
- 8.11 Mukamberiwa u ta nyika matitwelo ya yena. Xikombiso. A ndzi ta n'wi mangalela emaphoriseni leswaku a ya riha nandzu wo va a ndzi thyakisile vito.√√ / A ndzi ta kombela Xikwembu leswaku ku va xona xi ndzi lwelaka.√√ (2)
- 8.12 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso. A nga endlangi kahle, hikuva a a fanele a sungula a tiyisisa leswaku xivandla xa ntirho xi pfulekile ku ri kona a n'wi tshikisaka ntirho wa yena.√ (1)

8.13 I Hlongwane.√

Hi yena loyi a a navela ku hlongorisa Ephraim Christian Chavalala na Noria Nyeleti Mthombeni entirhweni, leswaku a ta kota ku ngenisa munghana wa yena George Mathebula na Maria, kambe wa tsandzeka ku fikelela ku navela ka yena hikuva yena na vanghana va yena va khomiwile va ya pfaleriwa ekhotsweni.√

I Chavalala.√

Hambileswi a nga swi naveli ku humela erivaleni kambe yena a a ri na ku navela ku humelela hikuva hi n'wi vona a tirha hi matimba na ku tshembeka efemeni ya PPE kambe ku navela ka yena ku kavanyetiwa hi Hlongwane loyi a nge pfumeri leswaku a tlakusiwa.√

(2)

8.14 Mavondzo, makwanga na rivengo swi vanga vukungundzwana.√√/ Makumu ya vukungundzwana i jele / khotso.√√/ Vukosi i mberha.√√

(Nhlamulo yin'we ntsena.)

(2)

8.15 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi twisisekaka.

Xikombiso: Ku tiyisela swa pfuna.√/ Vunene byi tlula vubihi.√/ Loko u tirha hi ku tshembeka wa humelela.√/ Mavondzo a ya hakeli.√/ Hambu u famba ankoveni lundza ri ta vonaka.√/ Loko u ri murhangeri entirhweni, u fanele u va na ntirhisano na vatirhikuloni.√

(Dyondzo yin'we ntsena. Amukela na tidyondzo tin'wana leti twisisekaka.)

(1)

[25]**KUMBE**

XIVUTISO XA 9: XITSALWANA**MIBYA YA NYEKANYEKA - Mtombeni BKM**

- Xivuriso lexi xi vula leswaku hambu munhu o endla swilo emunyamini a nga voniwi hi munhu kambe swi hetelela swi humerile erivaleni swi voniwa na ku tiviwa hi vanhu hinkwavo.√√√
- Celela a a fambafamba na ntlawa wa vafana va hamba va yiva swilo swa vanhu.√√√
- Va tirhile ntirho lowu handle ko khomiwa hi maphorisa.√√√
- Siku rin'wana va yile va ya tshova endlwini ya mulungu un'wana va yiva mali na vanghana va yena vambirhi.√√√
- Maphorisa va va baleserile kutani vambirhi va loverile kwalaho, kasi Celela u loverile ekaya.√√√
- Leswi swi kombisa kahle leswaku hambileswi Celela na vanghana va yena a va yivetela swilo va nga khomiwi, xihundla xa vona xi vuyile xi paluxiwa siku va nga baleseriwa.√√√
- Loko a ri Nyiko yena u werile exidyohweni xa ku twanana na N'wa-Mdanisi, noni leyi a yi ri xirho xa kereke ya yena.√√√
- Nyiko na N'wa-Mdanisi a va twanana va ri exihundleni naswona a va endzelana navusiku, Nyiko a tala ku tlhelela ekaya namixo swinene.√√√
- Lavambirhi a va ehleketa leswaku mhaka ya vona i xihundla kasi va ta kumeka loko N'wa-Mdanisi a ta va a bihile emirini.√√√
- Van'wana va tivisile vakulukumba va kereke leswaku Nyiko hi yena a tikiseke N'wa-Mdanisi laha Nyiko a nga tengisiwa, a voniwa nandzu kutani a hluvuriwa nguvu ya vufundhisi.√√√

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15 (Mikutlunya yin'wana na yin'wana ya ntlhanu.)
X&R = 10

TSUNDZUKA: TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)**[25]****KUMBE****XIVUTISO XA 10: XIKAMBELANTWISISO****MIBYA YA NYEKANYEKA - Mthombeni BKM**

- 10.1 A a ya khongelela Celela.√√ / A a ya vonisana na va ka Baloyi hi ta khombo leri a ri va werile ra Celela.√√ (2)
- 10.2 Mbhazima.√ (1)

- 10.3 Yena na vafana vambirhi va tshovile yindlu ya Mulungu, va yiva mali kutani va baleseriwa hi maphorisisa. Vafana lavan'wana vambirhi va loverile kwalaho kasi yena u boxiwile mbanga laha a koteke ku tsutsuma a ya fika ekaya ka yena.√√ (2)
- 10.4 A a endlile vukhamba.√√ (2)
- 10.5 U file.√ / U lovile.√/ U hundzile emisaveni.√ (1)
- 10.6 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: A ndzi ta n'wi khongelela na ku amukela ku tisola ka yena.√√ (2)
- 10.7 A va teki swikombelo swa vanhu kambe va tirha hi ku landza swileriso swa varhangeri va vona.√√ (2)
- 10.8 Hileswi a ha hlangahlanganile hi leswi a swi voneke swi humelela Celela le ka Baloyi.√ (1)
- 10.9 Maduna.√ (1)
- 10.10 Ku vilerisiwa hi ku ka a nga tivi loko tata wa yena a ta n'wi pfumelela ku tekana na murhandziwa wa yena wa le mbilwini tanihileswi a nga ri Mutsonga.√ (1)
- 10.11 Leswaku vatswari va Soluka va hanya hi xikriste.√√ (2)
- 10.12 U endlile leswi tata wa yena a nga swi tsakeriki.√√/ leswi vaviseke moya wa tata wa yena.√√/ leswi vengiweke hi tata wa yena.√√ (2)
- 10.13 Tata wa Madambi u n'wi alerile ku teka Soluka hileswi a a ri Muqhoza kutani Madambi a xixima xiboho xolexo kambe u tibyerile ku tshama a nga ha teki nsati un'wana.√√ (2)
- 10.14 Leswi a a ri mufundhisi, a a fanele ku rhandza na ku amukela vanhu va tinxaka hinkwato, kambe a a amukela Vatsonga ntsena.√ (1)
- 10.15 A nga swi kotangi hikuva u arisile Madambi ku teka ntombi leyi a a yi rhandza swinene ku fika laha Madambi a lan'weke ku teka nsati un'wana.√√/ Endzhaku ka nhlamulo ya Tlhomandloti, Madambi u humile a ri karhi a rila ku kombisa leswaku mutwa wa le mbilwini ya yena a wu nga si tlhavuriwa.√√ (2)
- (Nhlamulo yin'we ntsena). (2)
- 10.16 Va veleka miri, a va veleki mbilu.√/ Ndzilo wu tswala nkuma.√/ Vana a va tali ku tekela mahanyelo ya vatswari va vona.√/ Vana va tsandze ku layiwa.√ (1)

[25]**NTSENGO WA XIYENGE XA B: 25**

XIYENGE XA C: NTLANGU**XIVUTISO XA 11: XITSALWANA****HLAMBA VUNWA NANDZUWE – AD Mahatlane**

- Xivuriso xa 'munhu i van'wana' kumbe 'munhu i munhu hi van'wana vanhu', xi vula leswaku munhu a nga ka a nga hanyi a ri yexe, u tiya hi van'wana.√√√
- Matanato a a ri na nkateko wo va exikarhi ka vanghana lava a va n'wi rhandza ku nga Mavhavaza, Xikhogolo na Xilumuni.√√√
- Loko a huma endleleni, vanghana va yena a va n'wi tsundzuxa, ku fana na loko a tshikile muti wa yena hi ku yengiwa hi vavasati va le madorobeni a va nga miyeri ku n'wi komba ku hoxeka ka swona.√√√
- Endzhaku ka loko a va kombile murhandziwa wa yena Rhoda, va n'wi sorile va tlhela va n'wi komba leswaku Rhoda a hi Muchangana naswona i mbuyavukati.√√√
- Vanghana va yena va lavisisile mhaka ya tata wa Rhoda ku kondza swi kumeka leswaku i buti wa Matanato, yena Tshikani Mninginisi Chauke loyi a ti cincile a va Livhit Sheks Chanki, leswi vulaka leswaku a a rhandzana na n'wana buti wa yena.√√√
- Vanghana va Matanato va lavile ku n'wi khomela mali leyi a yi kumeke exitokofeleni ku endlela leswaku yi hlayiseka hikuva a va swi tiva leswaku u ta ya yi dya na vavasati na ku chavela leswaku a nga tekeriwa hi nkanu hi vatsotsi leswi kombaka leswaku a va n'wi rhandza.√√√
- Mavhavaza na yena u tikumile a pfunekile hi ku tikumela Topisa a va nsati wa yena hi ku pfuniwa hi Matanato na nghamu ya yena hikuva a a hanya kahle na vona.√√√
- Loko Mavhavaza a a tshamela ro biwa hi valungu va yena, vanghana va yena va karile va n'wi yisa en'angeni leswaku a ya kuma murhi wa leswaku a ta rhandziwa hi mulungu wa yena.√√√
- N'wa-Xirhami na yena u tikumile a tshikile byalwa hikokwalaho ko seketeriwa hi vandyangu wa yena.√√√
- Xilumuni u komberile va ka vona le ka Xikundu ku ya lovolela Mavhavaza nsati.√√√
- Loko Topisa a lovorwa, N'wa-Mbuvani u layile Topisa leswaku a ya tshama kahle na nuna wa yena Mavhavaza.√√√
- Leswi swi hi kombisa kahle leswaku loko munhu a ta hanya kahle u seketeriwa na ku pfuniwa hi van'wana.√√√

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15 (Mikutlunya yin'wana na yin'wana ya ntlhanu.)

X&R = 10

[25]

XIVUTISO XA 12: XIKAMBELANTWISISO**HLAMBA VUNWA NANDZUWE - Mahatlane AD**

- 12.1 eMozambique, eBileni Masiya.√ (1)
- 12.2 Hikuva Mavhavaza a tekile Topisa n'wana hosi ya Matanato, Xitlhangoma loyi a tiva vutomi hikuva a nyenyiwile hi Xihangalasi.√ (1)
- 12.3 Topisa u fikile a kuma vana vambirhi, Hlupheka na Nkhensani, Loko va hlanguana na Tshikani va va vana vanharhu emutini wa ka Makhuvele.√√ (2)
- 12.4 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena leri yelanaka na leri ra ku a swi vona leswaku eka Mavhavaza u ta hlaysika hikuva a a ri munhu lonkulu.√√ (2)
- 12.5 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: **A ndzi ta pfumela** hikuva ku ta ka yena na papantsongo wa yena a swi kombisa leswaku a a tiyimiserile.√√
- A ndzi nga ta pfumela** hikuva swi na khombo swinene ku tekiwa hi munhu loyi u nga tiveki leswaku u huma kwihi naswona ku kala a va mukhalabya a va tani a ku lo humelela yini evuton'wini bya yena.√√ (2)
- 12.6 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumaka hikokwalaho ka ku va ku navela ka Mavhavaza ku endlekile. Xikombiso: Ndzi dyondzile leswaku loko munhu a tiyimeserile eka mhaka yo karhi, wa humelela.√ (1)
- 12.7 C. Eka Shigalo. A a ri mukon'wana wa yena.√√ (2)
- 12.8 Hlupheka na Nkhensani.√ (1)
- 12.9 Mukamberiwa u ta nyika matitwelo ya yena. Xikombiso: A ndzi ta va ndzi yi pfumerile hikuva laha ku nga na ku tiyisela ku na ku humelela.√ (1)
- 12.10 Matanato u komberile N'wa-Xirhami nsati wa yena ku va pfuna hi ku kuma nhwana wa kahle laha N'wa-Xirhami a nga va byela leswaku Topisa u kona naswona u tikhomile kahle.√√ (2)
- 12.11 Eka Mayimayi.√ (1)
- 12.12 A ku u lava nsati wa yena na n'wana.√ (1)
- 12.13 A a vona leswi a tshamisekile kahle naswona Mavhavaza a a n'wi bombisa, a a ambala na tirhoko a tlhela a saseka.√ (1)
- 12.14 Topisa u tshunxile timbyana ti n'wi lumetela a vaviseka swinene a kala a ya tsemiwa milenge exibedhlele.√√ (2)
- 12.15 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ina, a swi n'wi fanerile hikuva u lo famba a swi hlota hi ku ya lava nsati wa un'wana wanuna emutini wa yena.√√ (2)

12.16 Hi yena a nga n'wi hlohlotela ku ya lulamisa swa muti wa yena na N'wa-Xirhami.√ / U n'wi pfunile ku kuma leswaku Rhoda i n'wana buti wa yena.√/ U n'wi pfunile ku vona leswaku swo rhandzana na vavasati va le madorobeni a swi nga n'wi vuyerisi nchumu.√
(Mukamberiwa u ta boxa swimbirhi ntsena.)

(2)

12.17 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: A a ndzi nga ta n'wi pfumelela hikuva ku va a ndzi landzurile ekusunguleni swi kombisa leswaku a nga ndzi rhandzi a lava ku tlanga hi mina.√

(1)

[25]**KUMBE****XIVUTISO XA 13: XITSALWANA****VUKOSI I MBERHA – P Ndlovu**

- Boneka a a xanisa vana va Xikweni na N'wa-Vusika, Khetani na Khegu.√√√
- A a tirhisa Khegu mintirho yo vava a tshika vana va yena va nga tirhi nchumu.√√√
- Loko Khegu a kombela mali yo dya exikolweni, a a nga nyikiwi, kasi Bodzani yena a a nyikiwa.√√√
- Loko Khegu a tikile, u sindzisiwile ku ya hloma.√√√
- U ringetile ku chelela Khegu chefu leswaku a fa kambe swi n'wi tsandzile.√√√
- Khetani u karile a karhala, u yile ePhalaborwa a ya lava ntirho wa vusocha.√√√
- Khetani u kumile ntirho lowu a lava wona kutani u akile yindlu hi mali leyi a a yi hola.√√√
- Loko Xikweni a lovile Khetani u hisile yindlu ya Xikweni, kutani a hlongola Boneka na vana va yena.√√√
- U tekile vatswari va yena N'wa-Vusika na N'wa-Vukwele na makwavo wa yena Khegu a ya tshama na vona endlwini ya yena ePhalaborwa.√√√
- Boneka u vuyile a hlongoriwa loko a tsandzekile ku hakela rhente.√√√
- U sungurile ku xaniseka a famba a lava ndhawu yo ta tshama eka yona.√√√
- U humelerile eNamakgale ekaya ka Khetani laha a ku tshama kona Khegu , N'wa-Vusika na N'wa-Vukwele.√√√
- Va arile ku n'wi rhurhela kutani va n'wi tsundzuxile hilaha a a hamba a tiphina hakona na ku va kholela loko swa ha n'wi fambela kahle.√√√
- Va hetelerile hi ku n'wi hlongorisa ximbyana.√√√

MAAVELO YA TIMARAKA:**V = 15 (Mikutlunya yin'wana na yin'wana ya ntlhanu.)****X&R = 10****[25]****KUMBE**

XIVUTISO XA 14: XIKAMBELANTWISISO**VUKOSI I MBERHA - Ndlovu P**

- 14.1 I Gwirhani.√ (1)
- 14.2 A a yivela Xikweni mali leyi a a n'wi nyika yona leswaku a ta kota ku hlayisa muti wa yena loko a ha tirha eJoni.√√ (2)
- 14.3 EBush.√ (1)
- 14.4 Swi vula ku tiphina.√/ Ku tshamiseka.√ (1)
- 14.5 Mukamberiwa u ta nyika mavonelo ya yena a tlhela a seketela. Xikombiso: A ndzi ta baleka.√/ A ndzi ta hambana na yena ndzi ya emaxakeni ya n'wana ya mina.√ Hikuva a ndzi nga ta tsaka ku tshama na nuna loyi ndzi nga n'wi rhandziku. √ (Maraka yin'we i ya nhlamulo yin'we i yo seketela.) (2)
- 14.6 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Ndzi dyondzile leswaku vana lava va pfumalaka vatswari va xanisiwa hi vanhu lavakulu loko swi ta eka timhaka ta masangu.√√/ Ndzi dyondzile leswaku vana vo tala lava tekiwaka hi vakhalabye hi lavo pfumala vuhlayiseki emakaya ya vona.√√ (2)
- 14.7 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena a tlhela a seketela. Xikombiso: A ri kahle hileswi a tichichaka xiyimo hikuva n'wana loko a kulerile endyangwini wo karhi u hetelela a teka vini va muti va ri vatswari va yena, kutani a va xixima.√√ (Timaraka i to seketela ntsena.) (2)
- 14.8 Hikuva a a tsandzekile ku hakela mali ya yindlu.√√/ A a tsandzekile ku hakela rhente.√√ (2)
- 14.9 ENamakgale.√/ EPhalaborwa.√ (1)
- 14.10 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Vukosi i mberha.√/ Masasana u ferile enhoveni Mabihana u fela ekaya.√/ muhloti wa tinyarhi ti vuya hi yena.√/ Nhompfu a xi nuhweti.√/ Nkhavi wa le mahlweni a wu vavi ku vava wa le ndzhaku.√ (1)
- 14.11 Khegu a a ri n'wana wo xixima vanhu lavakulu eka yena kasi Bodzani a a delela lavakulu/ a a nga xiximi lavakulu. √√/Khegu a a ri na migingiriko kasi Bodzani a a loloha. √√/Khegu a a ri munhu wo vulavula ntiyiso minkarhi yo tala, kasi Bodzani a a ri munhu wo vulavula vunwa minkarhi yo tala.√√ (2)
- 14.12 A a lava ku va byela leswaku Boneka u fanele ku longa swiambalo swa yena na vana va yena a famba hikuva yena (Khetani) a a lava ku hisa muti wa tata wakwe.√√ (2)
- 14.13 A √/Leswaku havambirhi a va ha ri na vavanuna.√ (1)
- 14.14 Hileswi Boneka a nga ya eka n'anga ya yena Nengewansuna a ya n'wi kombela leswaku a endla leswaku Khegu a hlongoriwa evukatini.√√ (2)

- 14.15 U yi xaviserile muchayeri wa lori leyi a va khandziyile eka yona hi gidi ra tirhandi (R1000.00).√√ (2)
- 14.16 Mukamberiwa u ta vula leswi a ta n'wi tsundzuxa swona. Xikombiso: A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a nga ttheriseli vubihi hi vubihi.√/ A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a tshika Boneka a sala endyangwini wa Xikweni hikuva swo fana a nga tirhi kutani a nge tiphini naswona yindlu leyi Xikweni a nga yi siya na nhundzu hinkwayo swi ta sala swi hlakala.√/ A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a hisa muti Boneka a ta xaniseka ku fana na N'wa-Vukwele na N'wa-Vusika a nga va hlongorisa emutini wa vona.√ (1)
[25]

KUMBE**XIVUTISO XA 15: XITSALWANA****XIVONI XA VUTOMI – IS Shabangu****NTLANGU: ...Ti le tilweni!**

- Xivuriso xa 'Xihlobyana xa le mahlweni xi dlayisa hi torha' xi vula leswaku loko u famba ndlela, famba u pangile mati, u nga vuli leswaku xihlovo xi le mahlweni; u nga xi kuma xi phyile.√√√
- Munhu a nga fanelangi ku kholela munhu loyi a hanyaka na yena hikokwalaho ka ku tsakisiwa hi lowuntshwa, hikuva swi nga endleka laha a ta pfuneka kona a nga ha kumi ku pfuneka.√√√
- Magaza u kholerile Chinghisa, nsati wa yena hi ku nyanyukisiwa hi rirhandzu ra yena na Nokuthula.√√√
- Na ku n'wi tsalela hambu papila rinene ro n'wi pfluxela a nga ha tsali loko a ri exikolweni.√√√
- Loko a hetile tidyondzo ta yena u tsalerile Chinghisa papila a vula leswaku loko a vuya a nga n'wi kumi laha a endlela ku vuya na nsati un'wana.√√√
- U fikile a hlongola nsati wakwe a sala na Nokuthula na n'wana wa yena Lulu, loyi yena a tiva a ri ndzisana ya Nokuthula.√√√
- Chinghisa u nyikiwile vana hi muavanyisi loko va tshikana na Magaza. Magaza a a languterile ku kuma van'wana na Nokuthula kambe swi tsandzile hikokwalaho ka leswi Nokuthula a a humesile makhwiri yo tala.√√√
- Leswi swi endlile leswaku a kala a rhandzana na Lulu hi xikongomelo xo ta kuma n'wana na yena.√√√
- Nokuthula u tsarile papila a n'wi byela leswaku Lulu i n'wana wa yena kambe hi nkarhi wa kona, a a bihile khale emirini.√√√
- Leswi swi endlile leswaku xivuriso xa 'Xihlobyana xa le mahlweni xi dlayisa hi torha' xi va ntiyiso. Magaza a a kholerile nsati wa yena Chinghisa hi ku nyanyukisiwa hi Nokuthula.√√√

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15 (Mikutlunya yin'wana na yin'wana ya ntlhanu.)

X&R = 10

[25]

KUMBE

XIVUTISO XA 16: XIKAMBELANTWISISO**XIVONI XA VUTOMI – IS Shabangu****NTLANGU: I mhangu ku tilavela**

- 16.1 Eka Ella, eka Malamulele.√ (1)
- 16.2 I ya leswaku movha a a wu kumile *double puncture*.√√ (2)
- 16.3 Hi leswi hi mpfhuka a famba hi Ravuntlhanu a ku ri kona a vuyaka hi Musumbhunuku.√√ (2)
- 16.4 Ri herile loko Bayizani a ta va a hlongoriwile hi Ella endzhaku ka loko va n'wi tekerile movha na yindlu a sala a ri hava nchumu.√ (1)
- 16.5 Pieter Magwaza.√
A a ri nhloko ya xikolo.√ (2)
- 16.6 Mukamberiwa u ta boxa leswi a ta n'wi tsundzuxa swona. Xikombiso: A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a nga endli timhaka ta vugangu hikuva ta dlayisa.√ (1)
Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: A ya amukeleki hikuva ku endla vugangu u ri na nsati u susa nsati wa wena na vana ndzhuti.√√ (2)
- 16.8 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: A nga va a tisungile hi ku vona leswaku na nsati wa yena wa ala ku n'wi rivalela lero a nga ha hanyeli nchumu.√√ (2)

NTLANGU: ...Ti le tilweni!

- 16.9 I Nokuthula.√ (1)
- 16.10 Hi leswi Magaza a n'wi byerile hi ku n'wi tsalela papila leswaku a nga ha n'wi lavi naswona a nga tivi xidyoho xa yena.√√ (2)
- 16.11 D A a nyuherile ngopfu.√ (1)
- 16.12 Ntlimbo wa le handle.√ A wu vangwiwa hi leswi Nokuthula a a nga kumi vana kasi yena a a lava vana.√ (2)
- 16.13 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: A ndzi yimi na yona, hikuva u tikumile a rhandzanile na n'wana wa yena hikuva n'wana wa nsati wa yena ka ha ri n'wana wa yena leswi nga nhlamba kumbe ndzhukano swinene hi Xitsonga.√√ (Timaraka i to seketela ntsena.) (2)
- 16.14 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: A nga va a dukile naro kumbe a a tlhelerile eka rikwavo.√ (1)

- 16.15 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Ndzi dyondzile leswaku ku tlanga hi munhu un'wana a swi kahle swi nga ku pfumata mikateko evuton'wini bya wena bya masiku hinkwawo.√√ (2)
- 16.16 Mukamberiwa u ta boxa nkongomelo wun'we wa xintlangwana lexi. Xikombiso: Kuwa ro tshuka ri na xivungu endzeni.√/ Khavi wa le mahlweni a wu vavi ku vava wa le ndzhaku.√ (1)
[25]

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 25
NTSENGO WA TIMARAKA: 80

Rhubiriki ya maavelo ya timaraka eka xitsalwana xa Novhele na Ntlangu

TIKHODI NA MAAVELO YA TIMARAKA		NKOKA WA MAHUNGU [15]		XIVUMBEKO NA RIRIMI [10]
		Nhlamuselo ya nhlokomhaka. Vundzeni bya nkanelo, ku amukeleka na ku twisisa matsalwa		Xivumbeko, nkholukelano, ririmi, maandlalelo. Ririmi, thoni na maendlelo lama tirhisiwaka eka xitsalwana.
Khodi ya 7 80-100%	Vuswikoti bya le henhla swinene Timaraka ta 12-15	-Nhlamuselo ya nhlokomhaka, swilaveko hinkwaswo swi katsiwile. -Ku kombisa mahlamulelo ya le henhla ngopfu: 90%+.Vuswikoti bya le henhla ngopfu:80-89% -Nkanelo wa mahungu hi vumbhoni byo huma eka tsalwa. -Ku twisisa ka xiyimo xa le henhla ka matsalwa.	Vuswikoti bya le henhla swinene Timaraka ta 8-10	-Xivumbeko xa kahle. -Masungulo na mahetelelo ya kahle ngopfu. -Nkanelo wa mahungu lama andlariweke kahle. -Xitayili, thoni, na ririmi swi kahle naswona swi pfumala swihoxo.
Khodi ya 6 70-79%	Vuswikoti bya le henhla Timaraka ta 10½-11½	-Nhlamuselo ya le henhla ka nhlokomhaka, ku katsiwa ka swilaveko mayelana na nhlokomhaka. -Nhlamuselo hi vuenti. -Miehleketo leyi boxiweke yo hambanahambana yo huma eka matsalwa. -Matsalwa ya kahle na vumbhoni byo huma eka matsalwa.	Vuswikoti bya le henhla Timaraka ta 7-7½	-Xitsalwana xi andlariwile kahle. -Masungulo na mahetelelo ya kahle. -Vuxokoxoko bya mahungu swa olova ku byi landzelela. -Xitayili, thoni na ririmi ra kahle swi fambelana na xikongomelo. -Maandlalelo lamanene.
Khodi ya 5 60-69%	Vuswikoti bya le henhlanya Timaraka ta 9-10	-Ku kombisa ku twisisa ka nhlokomhaka. -Miehleketo yo amukeleka mayelana na nhlokomhaka. -Miehleketo leyi vupfeke, kambe a hi hinkwayo yi nga na nseketelo lowu enerisaka. -Vumbhoni byo twisisa matsalwa.	Vuswikoti bya le henhlanya Timaraka ta 6-6½	-Xivumbeko xa kahle na nkholukelano. -Masungulo, mahetelelo na tindzimana tin'wana swi andlariwe kahle. -Nkanelo wu nga landzeleleka. -Ririmi, thoni na xitayili swo pfumala swihoxo.
Khodi ya 4 50-59%	Vuswikoti byo amukeleka Timaraka ta 7½-8½	-Ku kombisa ku twisisa nhlokomhaka, swilaveko hinkwaswo swi katsiwile. -Vumbhoni bya kahle byo seketela nhlokomhaka. -Miehleketo leyi seketeriweke a yi khorwisi. -Matwisiselo ya kahle ya tsalwa.	Vuswikoti byo amukeleka Timaraka ta 5-5½	-Vumbhoni byin'wana bya xivumbeko. -Xitsalwana xo pfumala xivumbeko na nkholukelano wa miehleketo. -Swihoxo swintsongo swa ririmi, thoni na xitayili. -Xivumbeko xa tindzimana xa kahle.
Khodi ya 3 40-49%	Vuswikoti byo enela Timaraka ta 6-7	-Ndlela ya xiyimo xa le hansi xa mahlamulelo ya xivutiso. -Ku twisisa kuntsongo ka mahlamulelo ya nhlokomhaka. -Nkanelo wa nhlokomhaka a wu khorwisi naswona wu na vumbhoni byintsongo byo huma eka tsalwa. -Mudyondzi u pfumala ku twisisa ka tsalwa.	Vuswikoti byo enela Timaraka ta 4-4½	-Xivumbeko xi na xihoxo xa nkunguhato. -Nkanelo a wu andlariwangi kahle. -Swihoxonyana eka ririmi, thoni na xitayili. -xivumbeko xa tindzimana xi na swihoxo.
Khodi ya 2 30-39%	Vuswikoti bya madyondza Timaraka ta 4½-5½	-Mbuyelelo wa mahlamulelo, minkarhi yin'wana miehleketo a yi fambelani na nhlokomhaka. -Ku pfumaleka ka vundzeni bya nkoka. -Miehleketo yo tsana swinene ya matwisiselo ya tsalwa.	Vuswikoti bya madyondza Timaraka ta 3-3½	-Maandlalelo yo ka ya nga enerisi na xivumbeko xo ka xi nga kunguhatiwangi, leswi kavanyetaka nkholukelano. -Swihoxo swa ririmi na xitayili swo hoxeka leswi endlaka xitshuriwa xo ka xi nga amukeleki. -Xihoxo eka xivumbeko xa tindzimana.
Khodi ya 1 0-29%	Vuswikoti byo ka byi nga enelangi Timaraka ta 0-4	-A swi olovi ku landzelela nhlokomhaka leyi kaneriwaka hikuva nhlamulo yi ri na vuxaka byintsongo ni nhlokomhaka. -Vumbhoni byo tsana bya xivumbeko lexi kunguhatiweke bya pfumaleka. Vumbhoni lebyi nyikiweke a byi na nseketelo wo huma eka tsalwa. -Miehleketo yo tsana swinene ya matwisiselo ya tsalwa.	Vuswikoti byo ka byi nga enelangi Timaraka ta 0-2½	-A swi olovi ku vona loko nhlokomhaka yi kaneriwile. -Ku pfumaleka ka vumbhoni bya nkunguhato. -Ririmi ro tsana. Xitayili na thoni leswi hoxekeke. -Xitayili na thoni leswi swi hoxekeke -Ku pfumaleka ka tindzimana to twisisaka